

KELLOKOSKEN POLKU

Polku julkaistu 23.7.2006

Tuusulan teollisen kehityksen juuret ovat Kellokoskella, Keravanjoen kosken rannalla, jonne Järvenpään ja Tuomalan kylien talonpojat saivat kruunulta luvan rakentaa myllyn ilmeisesti 1500-luvulla. Sitä ennen vesistöä olivat hallinneet vuorollaan hämäläiset erämiehet, Ruotsin kruunu, virolainen Paadisten luostari, katolinen kirkko ja Vantaankosken kuninkaankartano. Myllärin torppa lienee ollut Kellokosken ensimmäinen asuinrakennus.

Helsingin porvareiden toivomuksesta rakennettiin uusi Hyrylä–Hollola-tie, jonka myötä 1680-luvulla Kellokoskelle syntyi krouvi. 1690-luvun nälkävuodet ja Suuri Pohjan sota aiheuttivat kuitenkin niin suuret väestötappiot, että Kellokosken kehitys vauhdittui vasta 1770-luvulla. Kartano, ruukki ja sairaala sekä kehittyvä kunnallishallinto ovat sittemmin muovanneet Kellokosken elämää sellaiseksi kuin sen nykyään tunnemme.

Kellokosken kartanon isännän ja myöhemmin ruukin patruunan johtama yhdyskunta oli lähes 200 vuotta hyvin itsellinen. Palvelut koulusta ja kaupasta alkaen järjestettiin itse; oli oma kirjasto, palokunta, kirkko ja hautausmaakin. Urheiluseurat ovat nekin ruukin myötä syntyneitä. Tehdas järjesti kylän lapsille soitto-opetusta jne. Vanhanajan järjestelmä toimi Kellokoskella oikeastaan siihen saakka kun Carlanderit luopuivat tehtaasta 1963.

Itsellisyydestä on periytynyt kellokoskelaisuuteen oma-aloitteisuus. Jo 1920-luvulla ihmiset hakivat metsistä puiden taimia pihoihinsa rakennellen niistä puistomaisia. Sairaalan läsnäolo puolestaan on kasvattanut kyläläisissä suvaitsevaisuutta sukupolvien ajan, sillä 1932 kaadettiin potilaiden kävelypihoja ympäröivät lankkuaidat ja osa heistä tuli perhehoitoon maataloihin erilaisiin työtehtäviin.

Omaleimaista Kellokoskea kehitetään nyt yhtenä Tuusulan kolmesta kuntakeskuksesta. Kyläläisten aktiivisuus palkittiin vuonna 1996, kun Kellokoski valittiin vuoden uusmaalaiseksi kyläksi.

Kellokosken kotiseutupolun työryhmään ovat kuuluneet:

Anna-Leena Alivirta, Me Kellokoskelaiset	museopalvelut
Eija Arminen, Me Kellokoskelaiset	Kaija Suomus, Me Kellokoskelaiset
Anni Helasvuo, Me Kellokoskelaiset	Antti Vainio, Me Kellokoskelaiset
Hannu Helasvuo, Me Kellokoskelaiset	Tarja Kärkkäinen, Tuusulan museo
Asko Honkanen, Tuusulan kaavoitustoimi	Pauli Saloranta, koordinaattori
Erkki Honkanen, Me Kellokoskelaiset	
Vuokko Lehmuspuiisto, Me Kellokoskelaiset	Me Kellokoskelaiset
Risto Mansikkamäki, Tuusulan ympäristökeskus	Tuusulan kaavoitustoimi
Marke Naski-Multanen, Tuusulan kulttuuri- ja	Tuusulan museo

Kuvat: Tuusulan museo/kuva-arkisto, Pauli Saloranta, Vuokko Lehmuspuiisto, Tuusulan kunta ja Tarja Kärkkäinen.

Verkkoversion on toteuttanut Tarja Kärkkäinen Tuusulan museosta.

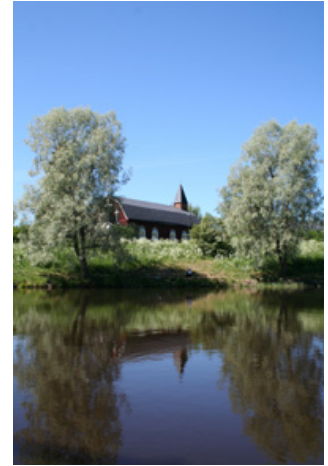
Tuusulan kotiseutupolkuja ovat tukeneet Keskisen Uudenmaan kehittämisyhdistys, Keski-Uudenmaan Osuuspankki ja Tuusulan taiteiden yö ry. Hankkeen mediayhteistyökumppanina on sanomalehti Keski-Uusimaa.

1. Kirkko

Kellokosken kirkko on kylän vanhin säilynyt rakennus. Se rakennettiin vuonna 1800 ruukinpatruuna Lars Olof Nystenin toimesta. Kirkon valmistuminen käynnisti ruukin seurakunnan kaksikielisen toiminnan. Kirkossa saarnasi oma, ruukin palkkaama pappi vuosina 1800–1869. Sen jälkeen jumalanpalveluksia pidettiin Tuusulasta käsin vain kerran kuussa, kunnes oma aluepappi saatiin vuonna 1971 ja kanttori 1982. Tuusulan seurakunnalle kirkko siirtyi vuonna 1964.

Vuosien saatossa kirkkoa on jouduttu korjaamaan muutamaan otteeseen. Sen nykyinen torni ja ulkopuoliset koristelut tehtiin Carlanderien vuoden 1930 peruskorjauksen yhteydessä, jolloin myös mansardikaton paanukate vaihdettiin peltiseen. Ennen kellotornin rakentamista kirkonkello oli ripustettuna korkeaan telineeseen päädyn yläpuolelle, ja sitä soitettiin ulkokautta köydestä vetämällä. Viimeksi vuonna 1989 pieteetillä entisöidyssä kirkossa on uudet 11-äänikertaiset urut, jotka on valmistanut 2005 saksalaisen urkutehdas Paschen Kiel Orgelbaun. Kellokosken Maatalousnaiset lahjoitti kirkolle vuonna 1963 vihkirijyn.

Tietolaatikko: Kellon tarina

Kerrotaan, että pitkäaikaisen kellonsoittajan Antti Hakakorven (Hagelin) kuoltua kellon ääni oli muuttunut juuri hautaussoiton aikana, hetkenä jona hänen arkkuaan laskettiin maan poveen. Paikalla olleiden mukaan kello ei enää soinut, vaan kalahti kuten tavallinen metalliesine. Ennen kuolemaansa Hakakorpi olikin sanonut, että hänen jälkeensä ei sitä kelloa soita kukaan, ja nyt saattoväki muisti tämän ennustuksen. Maallinen selitys lienee ollut, että vanha kellonsoittaja oli huomannut alkavan halkeaman, jota uusi soittaja ei osannut varoa.

2. Seurakuntakeskus

Seurakuntakeskus valmistui 1978. Kohteesta järjestetyn arkkitehtuurikilpailun tavoitteena oli saada rakennus osaksi Kellokosken historiallista miljööä. Kilpailun voittaneen ehdotuksen laati arkkitehti Heikki Korppi-Tommola. Puurakenteinen, harjakattoinen uudisrakennus istuu jokimaisemassa ja sen suuret ikkunat tekevät tilat valoisiksi. Seurakuntakeskuksen paikalla aiemmin olleessa rakennuksessa toimivat ruukin ruotsinkielinen kansakoulu, kirjasto ja apteekki.

3. Kirkkopuisto (Ruukinpuisto)

Kirkkopuiston paikalla oli ennen sotia vilkas tori. Sotien aikaan aukio palveli halko- ja turvevarastona, ja niiden jälkeen pallokenttänä. Puiston historia alkaa vuodesta 1950. Helsingin kaupunginpuutarhuri Bengt Schalin suunnitteli paikalle laajuudeltaan 12 240 m²:n puiston, jonka rakensi tehtaan puutarhuri Martti Lehto. Suihkukaivokin puistossa oli alun perin.

Vuonna 1980 Kellokosken Maatalousnaiset teki aloitteen jo rappeutuneen puiston kunnostamisesta. Nykyisessä Kirkkopuistossa kasvaa mm. lehtikuusi, lehmus, jalava, poppeli, pähkinäpensas ja riippapihlaja. Sen keskelle on pystytetty kuvanveistäjä Eila Hiltusen tekemä ruukin viimeisen patruunan Torsten Carlanderin veistos, joka paljastettiin vuonna 2000 päähenkilön ollessa itse mukana tilaisuudessa kunniavieraana 98-vuotiaana. Alunperin veistoksen jalustaan oli kiinnitetty viulu ja jakoavain kertomaan Totin kiinnostuksesta musiikkiin ja hänen elämäntyöstään. Puiston lounaiskulmassa on edelleen **yleinen kaivo**. 1900-luvun alussa rakennetussa entisessä ruukin kaupassa toimii nyt mm. panimo, jonka oluet ovat nimeltään Patruuna ja Ville Vallgren.

Tietolaatikko: Torsten Carlander

Ruukinpatruuna, kamarineuvos Bengt Torsten Carlander-Reuterfelt (1902–2003) syntyi 14.3.1902 Helsingissä. Hänen molempien vanhempiansa suvut ovat lähtöisin Göteborgin seudulta. Kuningatar Kristiina aateloi luutnantti Erik Janssonin 1647 ja antoi tälle nimeksi Reuterfelt. Suku mainitaan yhtenä Pohjolan vanhimmistä. Suomeen Carlanderit tulivat 1880-luvulla toimien ensin vakuutusosalalla, kunnes Totin isä 1887 vuokrasi Björkbodan ruukin.

Torsten Carlanderia kiinnostivat tekniikka ja musiikki. Konserteissa hän kävi äitinsä kanssa. Ensimmäisen polttomoottorinsa Totti rakensi 15-vuotiaana, se antoi puoli hevosvoimaa. Samana vuonna hän soitti pianoa julkisesti ensimmäistä kertaa Helsingin Musiikki-instituutissa, joka tunnetaan nykyään nimellä Sibelius-Akatemia. Suojeluskuntapoikaa pyydettiin tietysti mukaan kansalaissotaankin, mutta isä kielsi lähtemästä. Pianonsoiton parissa Totti tapasi ensimmäisen puolisonsa Margit Ringvallin, ja he menivät naimisiin 1925. Kellokoskelle Patruunanpuistoon perhe muutti kesällä 1927. Toisen avioliittonsa Totti solmi vuonna 1949 Ann-Marie Lindholmin kanssa.

Sähköinsinööriksi valmistunut Torsten Carlander tuli töihin Kellokosken tehtaalle 1927 ja kolme vuotta myöhemmin, vain 28-vuotiaana, hänestä tuli ruukin isännöitsijä. Tultuaan nimitetyksi myös tekniseksi johtajaksi 1934 hän aloitti heti mittavat uudistukset niin tekniikassa, tuotannossa kuin rakentamisessakin.

Uudisrakennukset olivat valkoisia ja valkoiseksi maalattiin myös vanhojen punatiilirakennusten ulkoseiniä sekä kaikki mahdolliset sisätilat, koneet ja laitteet. Tehtaan navetan ja tallin sisäseiniin maalattiin vehreitä maisemia ja siellä soi hillitty musiikki. Totti Carlander uskoi, että näin lehmät viihtyvät ja lypsävät paremmin. Huolenpito ulottui myös henkilökuntaan alkaen edistyksestä työterveyshuollosta. Totti tuki kyläläisten kulttuuriharrastuksia mm. järjestämällä viulunsoiton opetusta ja esittämällä Juhlatalolla laatu- ja täysille saleille. Hän viritti uudelleen kirjaston toiminnan ja lahjoitti VPK:n poikaosastolaisille omenapuiden taimia, jotka nämä istuttivat nimikkopuiksi tehtaan asuntojen tuntumaan.

Tehtaan patruunan harrastusten kirjo oli hämmästyttävän laaja ulottuen mehiläisten hoidosta kamarimusiikkiin. Kaikkeen hän suhtautui hyvin perusteellisesti, kehitti itseään ja kutakin alaa, josta sattui kiinnostumaan. Hän tuli laajalti tunnetuksi kaitafilmaajana, jonka matkakuvaukset Eurooopasta 1940–50-luvuilla olivat sittemmin suosittuja jopa televisiossa. Ainutlaatuinen on hänen dokumenttinsa Eila Hiltusen veistämän Sibelius-monumentin paljastustilaisuudesta Helsingissä 1967. Torstenilla oli valtaisa arkisto omia päiväkirjoja, kirjeitä, nuotteja mukaanlukien hänen oma sävellyksensä jne.

Torsten Carlanderin mukaan pitkän iän salaisuus kätkeytyy kolmeen sanaan: 1. toimintaa, 2. toimintaa, 3. toimintaa. Pitäjänneuvos Antti Vainion ehdotuksesta istutettiin ruukinpatruunan 95-vuotisjuhlavuonna 1997 kirkonmäelle **Totin tammi**.

4. Ruukin työväen asunnot

Oleellinen osa Kellokosken ruukkimiljöötä ovat työväenkasarmit, joita alettiin rakentaa aikaisemmasta poiketen kosken länsipuoleiselle kentälle johtuen kartanon ja ruukin omistuksen eriytyemisestä sekä tehtaan työntekijämäärän kasvusta. Asuinrakennuksista vanhin on kahdeksan perheen Keskitalo. Se on tehty vanhalle rungolle, joka saattaa olla peräisin jo 1800-luvun alkupuoliskolta. Kaksikerroksiset Suurtalo (Antipohvi) ja Pientalo (Pikkupohvi) ovat vuodelta 1897. Ne rakennettiin ruukin uusien omistajien mukana Björkbodasta muuttaneiden työntekijöiden majoittamiseksi. Suurtalossa asui 22 perhettä ja Pientalossa 12 perhettä. Työväenkasarmeista nuorin on 1908 valmistunut 15 perheen Uusitalo. Sekä Keskitalo että Uusitalo paloivat 1926 ja rakennettiin uudestaan.

Kirkkopuiston pohjoislaidalle jäävät Kirkkotalo ja Kaivotalo ovat 1800-luvun lopulta, ehkä vuoden 1870 paikkeilta. Ne uusittiin 1990-luvulla alkuperäisen mukaisiksi. Pohjoisimpana sijaitsee tehtaan peltisepälle vuonna 1901 rakennettu kaksikerroksinen Rauhavilla, jossa asui parhaimmillaan 12 perhettä. Sijainti hie- man kauempana työväenkasarmeista sekä hieno nimi kertovat arvostuksen noususta. Kutsumanimi Pelto- pytinki taas kertoo että naapurien mielestä talo oli kaukana ihmisten ilmoilta. Rakennus on kunnostettu nykyisten omistajien toimesta museoviraston ohjeiden mukaisesti.

Lämmönlähteenä asuinkasarmeissa olivat hellat ja uunit. Sähkö taloihin saatiin 1921. Kellokosken tehta- laisten elintaso oli hyvä verrattuna sen ajan maa- ja metsätalouden työntekijöihin elintasoon. "Söivät sun- nuntaisin väskynäsoppaa", kuten eräs renki kateellisena sanoi.

Toisen maailmansodan ainoassa Kellokosken pommituksessa talot säästyivät onnekaasti. Venäläinen kone eksyi tehtaan ylle 11.8.1942 kello 00.30, tulitti konttoria konekiväärillä ja pudotti kaksi pommia talojen taakse perunapellolle. Kirkkotalon ikkunoita rikkoontui mutta muilta vahingoilta vältyttiin. Ajan saatossa melko huonoon kuntoon menneet rakennukset on kunnostettu asuinkäyttöön, ja ne ovat suojelukohteita.

5. Tehtaan ensimmäinen polttomoottori "Maija"

Kirkonmäelle "museoitu" Maija tuli tehtaalle 1919, kun vesivoima ei enää riittänyt kasvavan tuotannon tarpeisiin. Teholtaan 14:n hevos- voiman moottori pyöritti päähihnan välityksellä pitkää valta-akselia, josta puolestaan tehtaalla kymmenet koneet ottivat voimansa. Vääntöä riitti vauhtipyörien ansiosta ja mikäli moottoria kuormitettiin liikaa, niin päähihna luisti eikä Maija sammunut.

6. Pato ja patoallas

Keravanjoen veden potentiaalienergian hyödyntämiseksi rakennettiin Kellokosken ensimmäinen säännöstelypato 1700-luvun lopussa. Vuon- na 1911 Palmberg Oy (nyk. Lemminkäinen) rakensi 9,55 metriä korkean padon, jota korotettiin metrillä nykyiseen tasoonsa vuonna 1940. Niit- tykulman sillalle noin neljän kilometrin päähän ulottuva patoallas on keskeinen miljöötekijä ja erottamaton osa ruukin historiaa. Pato on myös tärkeä joen ylityspaikka. Vesivoimaa käyttävä sähkölaitos (turbiinihalli 1933, jakelutorni 1935) on edelleen toiminnassa.

Patoaltaan säätelystä on käyty kädenvääntöä viimeiset 10 vuotta. Ai- emmin patoluukkuja saatiin säätää monta kertaa päivässä ja myös iltaisin, jos näytti olevan tulossa sadeilma. Itse ruukinpatruuna Totti Carlander seurasi veden korkeutta tarkasti. Jo vuonna 1930 avattiin alajuoksun uomaa tulvien purkamisen nopeuttamiseksi. Vuoden 1996 tulvan jälkeen veden korkeutta altaassa on pidetty normaalia alempana, mistä taas on seurannut rantojen kuivumista ylempänä. Eri vaihto- ehtoja tilanteen helpottamiseksi on tutkittu ja tulvavalleja rakennettu alajuoksulle. Mikäli ilmaston muuttuessa sateisuus lisääntyy, on uusia ongelmia odotettavissa.

7. Kellokosken ruukki

Suomessa on ollut 82 rautaruukkia, joista Kellokosken ruukki on järjes- tyksessä 28:s. Kellokosken kartanon omistaja, sotakomissaari Lars Olof Nysten vuokrasi oikeudet kosken vesivoimaan Järvenpään kartanolta

vuonna 1794 ja hankki luvan ruukin perustamiseen. Rakentaminen alkoi 1796. Nysten nimesi ruukin vaimonsa mukaan Marieforsiksi.

Kun Suomen sodasta 1808 selvittiin, tulipalot ja veden vähyys joessa haittasivat jatkuvasti ruukin toimintaa. Silti sen tuotanto kasvoi varsinkin ruukin itsenäistyttyä erilliseksi osakeyhtiöksi helsinkiläisen kauppias Georg Franz Stockmannin johdolla 1865. Ruukin viimeinen nousukausi alkoi Carlanderien ostettua tehtaan 1896. He olivat harjoittaneet metallipajatoimintaa Björkbodassa ja hakeutuivat nyt lähemmäs markkinoita sekä liikenneyhteyksiä mukanaan 164 suomenruotsalaista työntekijää. Muutos elinoloissa ja kulttuurissa oli rajua. Moni muuttikin pian takaisin, mutta pääosa jäi monipuolistaen Kellokosken asujaimistoa.

Tehdasalueen koko rakennuskanta paloi 1898 kirkkoa ja vastavalmistuneita Suurtaloa ja Pientaloa lukuunottamatta. Tämä nopeutti kaluston nykyaikaistamista. Samoin rakennettiin aikaisempia isommat punatiiliset tehdasrakennukset Elia Heikelin suunnitelmien mukaan. Niiden kaakkoispäädyt olivat poikkeuksellisen koristeelliset ja näkyivät hyvin valtatielle korostaen tehtaan itsellisyyttä kartanosta. Kankivasara kävi nyt yötä päivää kahdessa vuorossa paitsi lauantain klo 18:sta sunnuntain 18:an. Hinnastossa oli satoja nimikkeitä. Pelkästään portinlukkopainakkaita tehtiin 16:a eri mallia.

Ruukkialue vuonna 1933

Vuoden 1934 sukupolvenvaihdoksessa Carl Fredrik ja John Nikolaus Carlanderin jälkeen astuivat johtoon edellisen pojat Nils-Erik ja Torsten. Alkoi voimakas uudistuskierrös, jonka rakennukset noudattavat ajan hengessä funktionalistista tyyliä valkoisine rappauksineen. Koskenpuoleisen tehdashallin kattoa korotettiin jopa kahdeksaan metriin niin, että tehtaanjohtajan työhuoneen erkkeri-ikkunasta avautui suora näköyhteys tehdassaliin. Patruunan jatkuva läsnäolo tehdasalueella ilmeni mm. iskulauseina, joita hänellä oli tapana maalauttaa työtiloihin, kuten: "Laatutyötä tehden parempaan elintason" ja 1940-luvun pula-aikana: "Viimeisenä keinona – käytä järkeäsi".

Kellokosken tehdas tunnettiin laajalti. Sen eräs vahvuus oli kyky muuttaa tuotantoaan markkinoiden tarpeiden muuttuessa. Sodan aikana ruukissa tehtiin puolustusvoimien käyttöön lusikka-haarukoita, lämpöastioita ja kranaatinkuoria kuten myös kenttäkirveitä ja muita työkaluja. Kellokosken ruukin tuotteista tunnetuimpia ovat olleet maitotonkat, kirveet ja muut työkalut, paloruiskut sekä vuodesta 1953 alkaen alumiiniset Kelloveneet.

Yli 300-vuotias Fiskarsin ruukki osti Kellokosken tehtaat 1963, siirsi toimintoja muihin yksiköihinsä ja myi ylimääräiset maa-alueet sekä asuin kiinteistöt kunnalle. Kellokoskella tehtiin vielä mm. tynnyreitä ja jätesäkitelineitä. Muoviaikakausi teki tuloaan ja rautaruukin toiminta kuitui pois 1979. Tätä nykyä ruukin tilat ovat pääasiassa erilaisten pienyritysten käytössä.

Tietolaatikko: Kelloveneet

Kelloveneitä valmistettiin soutu-, purje- ja moottoriversiona pituuksiltaan 3,2–5,5 metriä. Veneet olivat kevytensä, helppohoitoisuutensa ja uppoamattomuutensa ansiosta hyvin suosittuja. Ennen tehtaan siirtymistä Fiskarsille Kelloveneitä ehdittiin valmistaa lähes 10 000 kpl ja viedä ulkomaillekin Pakistania, Nigeri-

aa ja Venezuelaa myöten. Suosittu Buster-mallisto on sittemmin kehitetty suoraan Kelloveneen pohjalta. Kelloveneistä on tulossa oma osasto Merimuseoon Kotkaan ja erikoisnäyttely Kellokoskelle 2007.

Tietolaatikko: Ruukin uusiokäyttö

Vanhan tehdasmiljöön entistämiseksi alettiin 1996 kunnassa valmistella uutta kaavaluonnosta, joka olisi mahdollistanut uudisrakentamisen sekä loft-tyyppisten asuntojen toteuttamisen entisiin tehdasrakennuksiin. Maaperätutkimuksissa kuitenkin paljastui yllättäen, että alueella on 17 000 m³ vuosien mittaan saastunutta maata. Teollisesta toiminnasta syntyneet jätteet oli perinteisesti johdettu Keravanjokeen joko suoraan tai vuotavan viemärin kautta tai vain haudattu alueelle. Maaperästä ja Keravanjoen pohjakerrostumista löydettiin mm. sinkkiä, lyijyä, kuparia, trikloorieteeniä ja syanidia. Kunnostamisvaihtoehtoina on esitetty mm. pilaantuneen maan poistamista tai eristämistä. Tämän rahoittamiseksi kunta selvittää parhaillaan alueen tulevia käyttömahdollisuuksia yhdessä maanomistajan kanssa. Toiveena on eri vaiheissa esitetty mm. taidekäsityöläisten ja IT-alan pajojen sekä ruukkimuseon ja melontakeskuksen perustamista vanhoihin tiilirakennuksiin.

8. Lasipalatsi

Arkkitehti Elma Lindroosin suunnittelema Lasipalatsi valmistui meijeriastiatehtaaksi vuonna 1938. Kansainvälistä funkista puhtaslinjaisesti edustaneeseen rakennukseen lisättiin eri arkkitehdin suunnittelema harjakattoinen kolmas kerros 1951–52 sekä lounaispäädyn teräslevyvarasto 1959. Meijeriastiatehtaan imagoon sopivat hyvin funktionalismiin liittyvä hygieenisuus, järjestys ja moderni valoisuus. Sijainti muuta tehdasaluetta korkeammalla valtatievarressa lähellä ruukinpatruunan kotia kertoi arvostuksesta.

Meijeriastioita valmistettiin Kellokoskella 1900–50-luvuilla yhteensä noin 2 miljoonaa kappaletta. Jatkosodan aikana 1943 Suomesta oli loppumassa tina, jota tarvittiin teräksisten maitotonkkien valmistuksessa sekä vanhojen kunnostuksessa. Totti Carlander järjesti ja teki yksin opintomatkan pommitusten keskelle Saksaan, jossa opetteli korvaavan emalointimenetelmän. Jälkeenpäin hän on arvioinut tämän matkan pelastaneen Suomen maitotuotannon. Myöhemmin siirryttiin alumiiniin ja lopulta muovisiin.

Talvisodan alettua Lasipalatsin torniin perustettiin aistinvarainen ilmavalvonta-asema, jota lotat hoitivat kaksi kerrallaan ympäri vuorokauden kahden tunnin vuoroissa.

9. Ruukinomistajan talot

Kun ruukki irrotettiin kartanosta, piti ruukinomistajallekin rakentaa erillinen talo sivurakennuksineen. Portilta katsoen oikealla on Gröna villan, lähinnä Lilla villan ja sen takana arkkitehti G. Aspelinin suunnittelema Bruna villan, jossa Torri Carlanderin perhe asui. Bruna villa ja Gröna villa rakennettiin vuosien 1865 ja 1869 välillä ja Lilla villa 1800-luvun lopulla. Gröna villan puutarhassa Gamla Direktörskan Isabella Carlander piti sunnuntaisin viehättäviä vanhanajan kutsuja, joiden taikapiiri säilyi rikkumattomana jopa sotavuosina.

Pihapuistosta johtaa suora akseli Lasipalatsin vieritse ruukin sisäpihan kujalle ja tehtaan konttorille saakka. Nykyään Bruna villan palvelee kahden perheen asuntona. Valtatien molemmin puolin on suuri maitotonkka muistona meijeriastiatehtaan parhaista päivistä. Bruna villa ja Gröna villa eivät ole enää alkuperäisessä asussaan.

10. Vanha valtatie

Helsingin porvarit esittivät Tukholman valtiopäivillä 1680, että Hollolasta Helsinkiin rakennettaisiin tie, jotta väki pääsisi tavaroineen paremmin kaupunkiin. Taustalla oli helsinkiläisten ja porvoolaisten kilpailu Sisä-Suomen markkinoista. Valmiina olivat jo osuudet Helsinki–Hyrylä osana Hämeentietä sekä Mäntsälä–Hollola. Tuomalasta johti Kellokoskelle myllytie, joka vanhan maalin mukaan oli 6 kyynärää (noin 3 metriä) leveä. Ainoastaan Kellokosken ja Ohkolan väli oli kokonaan ilman ajokelpoista yhteyttä.

Monien korvausräiteiden jälkeen valmistui lopulta 10 kyynärää leveä Savontie. Keravanjoen se ylitti nykyisen Patruunanpuiston kohdalla. Uuden tien myötä Helsingin vaikutusalue laajeni pitkälle Etelä-Savoon. Korvauksena helsinkiläisten oli ylläpidettävä mm. Keravanjoen siltaa Kellokoskella aina vuoteen 1729 saakka. Nykyinen silta rakennettiin tielinjan oikaisun yhteydessä 1931. Valtatie numero 5 palveli aina vuoteen 1956 saakka Helsingin ja Heinolan välisenä päätienä.

Kellokosken keskusta ryhmittyy nauhamaisesti valtatie varteen paikalle, jossa tie ennen kulki kartanon pihan poikki. Miljöötä on arvosteltu hajanaiseksi ja kurjaksi. Aluetta onkin pyritty kehittämään laadukkaammaksi. Asemakaavan mukaan sairaalan entisten kasvihuoneiden taakse on 1980-luvun alussa suunniteltu liike- ja toimistorakennusten rajaama Kellokosken tori, mutta suunnitelmaa ei ole toteutettu.

Uusi keskustan ja **Roinilanpellon** yleissuunnitelma on hyväksytty 2004. Sen mukaan keskustan itäpuolisille maille nousee vuoteen 2012 mennessä noin tuhannen uuden asukkaan kodit pääosin puupientaloihin. Keskeelle aluetta sijoittuu Björkenheiminpuisto, jonka kupeeseen rakennetaan päiväkotia, mahdollinen koulu ja hoivakoti. Roinilan päärakennus on edelleen pystyssä liikerakennusten välissä.

11. Kellokosken sairaala

Kellokosken sairaala-alue hallitsee ruukin ohella Kellokosken taajaman maisemaa. Sairaalan rakennukset muodostavat rakennushistoriallisesti edustavan kokonaisuuden 1910-50-lukujen arkkitehtuuria.

Sairaalan historia juontaa valtion mielisairaanhoidon liittyneisiin uudistuksiin. Uudellamaalla oli 1800-1900-lukujen vaihteessa keskusteltu mielisairaalan perustamisesta. Tuusulalaisten aloitteesta 11 Uudenmaan kuntaa sekä etelähämäläiset Loppi ja Hausjärvi päättivät yhdessä ostaa vuonna 1913 (vai 1911?) arkkitehti Sebastian Gripenbergin 1880-luvulla suunnitteleman Kellokosken kartanon sekä 10 hehtaarin tontin kasvimaahan ja puutarhoineen. Sairaaloiminnan käynnistäminen vaati kartanossa vaati kuitenkin muutostöitä, mm. uudet kaksikerroksiset siivet, jotka suunnitteli arkkitehti A. E. Kranck. Sairaalan avajaisia vietettiin kesäkuussa 1915 ja toiminta käynnistyi Josefiina Skipparin johdolla. Lääkärinä toimi Tuusulan kunnanlääkäri Artur Molander oman toimen ohella aluksi kerran viikossa. Ensimmäisiksi hoitajiksi ryhtyivät talollisten tyttäret Jyvälän kulmalta.

Kellokosken sairaala tunnettiin 1930-luvulta alkaen ympäri Suomen ja myös ulkomailla. Ylilääkäri Aarne Soininen ja ylihoitaja Anna Pakalén kehittivät toimintaa voimakkaasti. Laajentaminen tuli ajankohtaiseksi vuonna 1927 ja toteutui vuosina 1931–38 sisältäen A.E. Kranckin suunnitteleman uuden kolmikerroksisen rakennuksen ja vanhan päärakennuksen korottamisen kolmikerroksiseksi. Viisikerroksinen asuin- ja talousrakennus Impilinna rakennettiin 1035-36 ja arkkitehti Toivo Jäntin suunnitelman alilääkärien asuintalo 1937-38. Toimelaan, entiseen meijeriin avattiin avo-osasto vuonna 1944. Toisen laajennusvaiheen 1946–58 lopuksi valmistuneen uuden valkean sairaalarakennuksen juhlasaleineen piirsivät arkkitehdit Inkeri ja Erkki Linnasalmi jälkifunktionalistiseen tyyliin

Enimmillään Kellokoskella oli 640 sairaansijaa 1960–70-luvuilla. Sairaala luopui viljelysmaista 1982 alkaen ja kunnan kanssa sovittiin keskustaan sijoittuvien maiden kaavoituksesta 1996. Nykyään Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin psykiatrinen sairaala palvelee pääosin Keski-Uudenmaan asukkaita.

Sairaalamuseo avattiin 1973 Toimelassa ja siirrettiin vuonna nk. Siniseen taloon, vuonna 1928 valmistuneeseen ylilääkäriin asuntoon.

12. Kartanon päärakennus

Kellokosken kartano muodostui 1766, kun Viaporin rakennuttaja, kenraali Augustin Ehrensward yhdisti Kellokosken kaksi rälssitilaa. Kuitenkin vasta sen neljäs omistaja, laivaston kamreeri Erik Olander aloitti varsinaisen kartanon rakentamisen joenrantaan nykyisen Kirvesmiehentien päähän sekä perusti 18 uutta torppaa, joista 14:än asukkaat tulivat Keski-Ruotsista. Vuonna 1775 hän kirjoitti kuninkaalle, että tilan vahvuus oli 28 hevosta, 112 karjaelikkoo (ilman vasikoita), 134 lammasta ja 146 vuohielikkoo sekä 151 ihmistä.

Vuoteen 1800 mennessä kartanolla oli 21 torppaa. Niistä useimpien paikkoja asutaan edelleen, vaikka rakennukset on tehty moneen kertaan uudelleen. Sen jälkeen perustettiin enää vajaat 10 uutta torppaa, ja kun 5 autioitui, niin niiden kokonaismäärä oli ilmeisesti enimmillään 24. Kartanolla oli omistuksessaan myös useita erillisiä tiloja Tuusulassa ja Mäntsälässä. Linjatien torpista kertoo vanha loru: "Mattilas oli mallassau-na, Heikkiläs oli joulu. Ojalan Villen kammaris oli pikkulasten koulu." Alkuperäinen versio on tosin ollut tuhmempi.

Björkenheimien aika 1837–82 vaikutti ratkaisevasti Kellokoskeen: mm. peltoja raivattiin ja ruukki irrotettiin kartanosta. Seuraavaksi kartanon osti korkea-arvoisen helsinkiläisen virkamiessuvun kasvatti, 28-vuotias Konrad "Konni" Zilliacus. Hän sijoitti kartanon uudistamiseen ja mm. hevosten kasvattamiseen suuren osan aatelissukuisen vaimonsa Lovisa Adelaiden (os. Ehrnrooth) rahoista. Italialaista renessanssipalatsia jäljittelevä kaksikerroksinen päärakennus valmistui 1889, suunnittelijanaan yleisten rakennusten ylihallituksen ylitirehtööri, arkkitehti Sebastian Gripenberg. Tyylille on ominaista eri materiaalien ja värien rinnastaminen ja korostaminen. Tupaantuliaisia vietettiin kokonainen viikko loisteliaaseen seurapiirityyliin. Rahat olivat jo silloin loppu ja tiilirakennus jäi sen vuoksi rappaamatta. Konnin paettua ulkomaille Lovisa jäi hoitamaan kartanoa yksin ja varakkaiden sukulaisten avulla selvisikin voiden myydä sen 1904 ratsumestari Ragnar Mellinille.

Kun torpparit alkoivat 1906 ehdotella itsenäistymistä, Mellin ajalleen poikkeuksellisesti suhtautui myönteisesti. Hintaneuvottelujen jälkeen vuonna 1909 Suomen senaatti sääti jaon mahdollistavan erillislain Lex Kellokosken, osti kartanon keskeiset maat 305.800 markalla ja suoritti palstoituksen. Tämän seurauksena saatiin kylään noin 600 uutta asukasta pääosin Uudeltamaalta. Kantatilan valtio myi sairaalakäyttöön.

Kartanon päärakennuksen nurkalla on Kellokosken lähitienoiden kaikkien tuomipihlajien emotaimi sekä Björkenheimin tammeksi kutsuttu 150-vuotias tammipuu, jonka jälkeläisiä on löydettävissä joka suunnassa 5–6 km:n säteellä. Harvinaisin puu on punapyökki.

Tietolaatikko: Kartanon jako ja torpparikysymys

Valtion ostettua kartanon tehtiin ositus ja 1912 luovutettiin uusille asukkailleen 131 viljelystilaa ja 43 asuntotilaa, joista yhteensä 137 jäi Tuusulan puolelle ja loput Mäntsälän Ohkolaan. Tonttien rajat piirrettiin viivasuoriksi, samalla syntyivät monet nykyisetkin tielinjat. Pastalaiset valittivat aluksi liian pieniä tontteja ja lähettivät oikein lähetystön senaattiin Mooses Luoteen johdolla, mutta tuloksetta.

Kun entisillä torppareilla ja mäkitupalaisilla ei ollut varaa maksaa tonteille määrättyä keskimäärin 2400 markan hintaa, he jäivät nyt valtion vuokramiehiksi varsin tiukoin ehdoin. Vasta torpparilaki 1918 ja asutuslaki 1922 mahdollistivat täyden itsenäistymisen, joskin Kellokoskella tämä tapahtui vasta 1928 alkaen, koska kartanolta jääneen yhteismetsän jako oli tehtävä ensin.

Torpparien muuttuminen pienviljelijöiksi vaikutti rauhoittavasti Suomen kuohuvaan sisäpoliittiseen tilanteeseen. Torpparikysymystä pidetään yhtenä vuoden 1918 kansalaissotaan johtaneena syynä. Sen ratkaisun osaltaan rakentama kansallinen yhtenäisyys puolestaan mahdollisti Talvisodan ihmeeksi kutsutun torjuntavoiton Neuvostoliitosta vain runsaat 20 vuotta myöhemmin.

Tietolaatikko: Kartanonisäntä Robert Björkenheim

Ruotsalaisperäinen Björkmanin teollisuussuku tuli Suomeen 1700-luvun loppupuolella ostamalla Fiskarsin ja viisi muuta ruukkia länsirannikolta. Keisari Nikolai I aateloi Lars Magnus Björkmanin 1834, jolloin nimi muuttui Björkenheimiksi. Tämän poika Robert (1835–78) tuli vain 21-vuotiaana Kellokosken kartanon ja ruukin isännäksi 1856. Hän oli tehtävässään toimielias. Robert Björkenheim kuusinkertaisti kartanon viljelyalan, ojitti pellot, aloitti väkilannoitteen käytön sekä siirtyi kahdeksan vuoden vuoroviljelyyn, jossa neljä vuotta viljeltiin heinää – ja sen ansiosta pystyi ruokkimaan isomman ayrshire-karjan sekä perustamaan uudenaikaisen meijerin.

Viranomaisten asettamien tuotantorajoitusten vuoksi Robert möi ruukin pois 1865 ja siitä tuli erillinen osakeyhtiö. Sen sijaan hän perusti Kellokoskelle viinaprännin ja Kaukaalle lankarullatehtaan yhtenä alan ensimmäisistä Suomessa. Björkenheim perusti myös koulun Kellokoskelle heti isännäksi tultuaan ja varmisti että opetus oli kaksikielistä. Hän kehitti koko Suomen maataloutta, valtion tuella perusti kartanon yhteyteen myös karjanhoito-, hevoshoido- ja meijerikoulun. Tuusulan säästöpankin hän perusti 1875 ja toimi aktiivisesti mm. Uudenmaan ja Hämeen maanviljelysseurassa järjestäen suuret maatalousnäyttelyt Kellokoskella kahdesti. Säätyvaltiopäivillä Björkenheim toimi vuodesta 1863 ollen näkemyksiltään liberaali ja edistyksellinen. Suurena nälkävuotena 1867 hän avasi kartanossa suojapaikan Sisä-Suomesta valtatieltä myöten Helsinkiin pyrkiville kerjäläisille tarjoten ruokaa, yösjän ja sairaanhoitoa.

Robert Björkenheim kuoli tapaturmaisesti vain 43-vuotiaana. Leski Augusta ei kyennyt ylläpitämään velkaantunutta tilaa ja 1882 se joutui pois suvulta, kun lapsetkin olivat vielä alaikäisiä.

Tietolaatikko: Konnin seikkailut

Konrad Viktor Zilliacus (1855–1924) oli luonteeltaan tulisieluinen idealisti ja mihinkään vakiintumaton seikkailija. Toukokuussa 1889 Konrad Zilliacus jätti vaimonsa Lovisan ja kymmenen lasta ja lähti velkoja karkuun Ruotsin kautta Amerikkaan. Siellä hän mm. osallistui Costa Rican rautatien rakentamiseen, toimi Yhdysvaltojen intiaaniosodassa kirjeenvaihtajana ja suomalaisten siirtolaisten lakimiehenä. Kokemuksistaan Konni julkaisi myöhemmin kirjoja, joiden ansiosta hänen maineensa kotimaassa hieman parani. Lovisan annettua avioeron 1891 Konni avioitui amerikkalaisen Lilian McLaurin Grafen kanssa ja lähti tämän kanssa Marokon ja Egyptin kautta Japaniin, jossa syntyi kaksi lasta. Toinen heistä, myös Konni nimeltään, eli myöhemmin Britanniassa ja toimi mm. Kansainliitossa Genevessä. Asetuttuaan Pariisiin Konni vanhempi kirjoitti lisää matkakirjoja ja kiinnostui politiikasta. Hän palasi Suomeen 1898 ja liittyi vähitellen keisarivaltaa vastustaneiden

ns. aktivistien riveihin vaikuttaen suuresti mm. Suomea puolustaneen eurooppalaisten kulttuurivaikuttajien adressin aikaansaamiseen ja kuljettamiseen Pietariin.

Kun levottomuus Venäjällä kasvoi, Konni Zilliacus ryhtyi yhteistyöhön vallankumouksellisten kanssa Tukholmasta käsin julkaisten ja salakuljettaen Suomeen viranomaisten kieltämiä lehtiä. Vuonna 1904 Zilliacuksen aloitteesta pidettiin Pariisissa yleisvenäläinen oppositio- ja vallankumoukskokous, joka vaati itsevaltiuden kumoamista ja itsemääräämisoikeutta kaikille Venäjän kansoille, mutta ei erottamista imperiumista. 1905 alkaen Konni vaikutti taas Suomessa mm. toimittaen aseita Japanista ja perustaen Vantaanjoen varteen Helsingin maalaiskuntaan puistokaupungin työläisille, mutta joutui kohta pakenemaan takaisin Ruotsiin. Maailmansodan sytyttyä hän tuki jääkäriiliikettä. 1918 Konni palasi pysyvästi Suomeen, eli vaatimattomasti ja julkaisi mm. lähes tuhatsivuiset muistelmansa sekä viimeisenä Sedän keittokirjan, jonka Maija Halonen suomensi. Otava julkaisi keittokirjan postuumisti 1926 ja Psykiatrian yhteistyö ry uudestaan 1995 Kellokosken sairaalan täyttäessä 80 vuotta.

Nykyisin kellokoskelaiset viettävät **Konnin päivää** vuosittain marraskuussa Juhlatalolla, jossa vaalitaan kellokoskelaisuutta mm. valitsemalla Vuoden Konni, syömällä omenapiirakkaa ja juomalla Pommacia. **Konni-reliefiä** suunnitellaan julkaistavaksi Konnin päivänä vuonna 2006. Sen suunnittelee latvialainen kuvanveistäjä Oskars Mikans.

13. Prinsessa

Kellokosken sairaalan potilaista mieleenpainuvimpia oli Prinsessa (1896–1988). Häntä hoidettiin täällä 52 vuotta. Laulajana ja hierojana itseään Helsingissä elättänyt savolaistyttö sairastui vaikeaan skitsofreniaan ja joutui Lapinlahden kautta Kellokoskelle 1933. Kuninkaallisena esiintynyt Prinsessaa koetettiin ensin turhaan parantaa rankoillakin hoidoilla, mutta loppuvaiheessa enää pienin konjakkihömpsyin. Kellokoskelaisille aina optimistinen Prinsessa tuli tutuksi saatuaan luvan harjoittaa hierojan ammattiaan sairaalan ulkopuolella. Samalla hän kertoili kuninkaallisia kuulumisiaan ja tunnisti kyläläisissä ja hoitajissa milloin Napoleonin, milloin livana Julman tai Aino Acktén. Prinsessa muisti lukuisat eri henkilöllisyydet kymmeniä vuosia. Hän löysi kamarineidon sairaalan toisella osastolla majailleesta vapaaherrattaresta ja teki tämän kanssa omapäisiä retkiä Helsinkiin ja Tukholmaan saakka sekä jatkoi myös laulajan uraansa esittäen Verdin aarioita tai kevyempää ohjelmistoa sairaalan eri juhlissa. Lopulta Helsingin kaupunki päätti 1985 siirtää potilaan säästösyistä Nikkilän sairaalaan. Mutta Prinsessa käänsi tämänkin parhain päin ja hyvästeli kyläläiset sekä henkilökunnan – todeten siirtyvänsä nyt talvipalatsiinsa.

Kuvanveistäjä Rauni Liukon suunnittelema kaksiosainen **Prinsessan muistomerkki** paljastettiin sairaalan 80-vuotisjuhlissa 1995.

Jo parikymmentä vuotta on **Me Kellokoskelaiset ry** järjestänyt heinäkuussa puistossa piknik-konsertin, jonka itseoikeutettuna pääesiintyjänä on VPK:n soittokunta.

14. Lääkäreiden asuinrakennukset

"Paavalinlinna" valmistui 1938, suunnittelija arkkitehti Toivo Jäntti. Hienossa funkistyyllisessä talossa oli alun perin asunnot kahdelle osastonlääkärille, autotalli ja pesutupa. Ympäröivän puiston suunnitteli aikansa kuulu puutarha-arkkitehti Paul Olsson, sen nykyasu on tosin täysin muuttunut. Aikoinaan paikalla on kuvattu kahtakin elokuvaa.

Vieressä on alkujaan ylilääkärin asunnoksi 1933 valmistunut funkishuvi-
la, johon on nykyään sijoitettu avohoidon potilaita. Sen eteläpuolella on vuonna 1985 valmistunut sauna,

jonka materiaali on peräisin sairaalan omista metsistä Kellokosken lähimaastoista. Neljäntenä rakennuksena puiston reunalla on lääkäreiden kahden asunnon talo, joka valmistui 1951, suunnittelija arkkitehti Aulis Hämäläinen.

Tietolaatikko: Paavali Alivirta

Sairaalan ylilääkärit ovat kukin vuorollaan uudistaneet sen toiminnan vastaamaan ajan uusimpia näkemyksiä. Eräs puuhakkaimpia heistä oli Paavali Alivirta (1905–69). Hän kävi koulunsa Helsingissä, sai ensimmäisenä partiolaisena arvostetun Mannerheim-soljen ja pelasi jalkapalloa ollen HJK:n parhaita hyökkääjiä. Lääkärin työt Alivirta aloitti Kellokoskella 1933. Sotien aikana hän palveli mm. Kannaksella sotasairaalan ylilääkärinä suorittaen psykiatrin koulutuksella kirurginkin töitä ja edeten lääkintämajuriksi saakka. Ylilääkärinä 1948–69 hän oli hienotunteinen ja oikeudenmukainen saavuttaen kaikkien luottamuksen. Työtä tehtiin kiireettä, pääpaino asetettiin tuloksiin ja uusia toimintamuotoja kokeiltiin. Psykoterapian ja lääkehoidon kehittyessä luovuttiin lobotomiasta 1961. Jouluaattona ylilääkäri Alivirta kiersi saketettiin pukeutuneena osastoilla lääkärin kanssa. Mukana olivat pojat Orri ja Pertti, jotka jakoivat potilaille karamellia ja tupakkaa. Lisäksi osastoilla kiersivät joulupukit. Perinne on jatkunut näihin päiviin saakka. Aina moitteettomasti pukeutuva "Isä Paavali" oli 1950–60-luvuilla Kellokosken näkyvimpiä hahmoja. Hän osallistui politiikkaan Tuusulan kunnanvaltuustossa ja yhdessä ruukinpatruuna Totti Carlanderin kanssa he vaikuttivat kylän kaikkiin asioihin. Maanantai-iltaisina Paavali soitti viulua lääkärin kollegansa Ville Kuusiston ja tehtaan konttoristin Yrjö Ringvallin kanssa, usein joukkoon liittyi myös Totti selloineen. Paavali Alivirta kuoli sydänkohtaukseen juuri ennen eläkkeelle jäämistään.

Uudemmissa ylilääkäreistä voidaan mainita ainakin 1988–96 toiminut Ilkka Taipale, jolla on ollut ja on edelleenkin tärkeä rooli monessa kellokoskelaisessa hankkeessa.

15. Anna Salomen kappeli

Ylihoitaja Anna Pakalénin mukaan nimetty kappeli valmistui 1934, suunnittelija rakennusmestari Mauno Laakso. Eräs Suomen pienimmistä kappeleista, sisäpuolelta erityisen kaunis. Sen alapuolella on sairaalan entinen ruumiskellari.

16. Toimela

Kartanonisäntä Robert Björkenheim perusti Kellokoskelle meijerin vuonna 1860 alan uusimpien, holsteini-laisten oppien mukaisesti. Kaluston Björkenheim osti suoraan Lyypekistä 1200 markalla. Meijeri oli mitoitettu 200 lehmän tuotannon jalostamiseksi. Siihen aikaan ei tunnettu vielä separaattoria, joten rasva erotettiin maidosta suurissa kermomisaltaissa. Kerma jalostettiin edelleen voiksi kirnussa, joka sai voimansa suuresta hevoskierrosta. Tuotteet olivat korkealaatuisia: mm. Moskovan maatalousnäyttelyssä 1864 kaikki tarjolla ollut tavara myytiin heti ja tinkimättä. Kellokosken meijerillä toimi valtion tukema meijerikoulukin 1877–78 Björkenheimin ennenaikaiseen kuolemaan saakka.

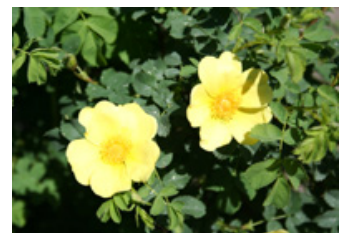
Toimelassa on toiminut meijerin lisäksi mm. kauppa, parturi, kahvila, sairaalan osasto ja sairaalamuseo. Erityisesti ylihoitaja Pakalénin aikana meijeristä luotiin kotoisa ja viihtyisä ympäristö potilaille. Viipurin Papulan sairaalan asukit evakuoitiin Toimelaan, joka sai kutsumanimen Karjalaispaviljonki. Sisustukseen kuuluivat karjalaisaiheiset kattomaa-laukset ja ryijyt. Ympäriille rakennettiin puisto suihkulähteineen. Aktiivisen sairaalakäytön loputtua rakennus on vähitellen rapistunut ja odottaa uutta toimintaa.

17. Rosarium

Kellokosken ruusutarhan perusti Erkki Honkanen vuonna 1998 Annapuistoon ja sen rakensi arboretumyhdistys talkoilla. Vanhat puutarhakäytävät paljastettiin maakerrosten alta ja puisto suunniteltiin niiden mukaan. Monet yksityiset ja yhteisöt lahjoittivat puistoon ruusuja. Tarhassa oli 130 vanhanajan ruusulajiketta sekä myös uudempiä jalosteita. Vanhoille lajeille ja lajikkeille on usein ominaista voimakas, hieno tuoksu sekä lyhyt mutta runsas kukinta. Yleisesti tunnettuja ovat mm. juhannusruusu, valamonruusu ja neidonruusu sekä apteekkarinruusu, jota on ilmeisesti viljelty Persiassa jo tuhansia vuosia.

Ruusutarhan keskellä on Oskars Mikansin 1998 veistämä sairaalan ylihoitaja Anna Pakalénin näköispatsas. Sen on laskettu olevan vasta kahdeksas naisen mukaan nimetty julkinen veistos Suomessa ja maailman toinen sairaanhoitajaa esittävä – ensimmäinen on Florence Nightingalen patsas Lontoossa. Tästä syystä Terveys- ja sosiaalalan ammattijärjestö Tehy oli mukana veistoshankkeessa järjestämällä kansalaiskeräyksen, jolla veistos rahoitettiin. Rahaa tuli niin paljon, että ylijäämä voitiin käyttää ruusupuiston perustamiseen. Talkoilla rakennetun ja hoidettavan suihkukaivon nykyiset karhut on tehty paikalla olleen vanhan suihkulähteen karhujen mukaan pronssista. Sähkö tulee kunnalta, vettä on tuotu lisää joesta.

Annapuistoon on 1996 alkaen istutettu rhododendroneita, joita nykyään on noin 250 kappaletta, useita eri lajikkeita.

Tietolaatikko: Anna Pakalén

Anna Pakalén (1891–1974) tuli Kellokoskelle ylihoitajaksi 1931 ja ryhtyi tarmokkaasti parantamaan sairaalan potilaiden kehnoja oloja. Heidän risaiset vaatteensa korvattiin uusilla, hygienian tasoa kohotettiin, hankittiin oikeat ruokailuvälineet, potilaat kutoivat kankaita, mattoja ja ryijyjä, tekivät huonekaluja ja taidemaalauksia. Pakalén myös irtisanoi koko aiemman hoitohenkilökunnan ja palkkasi uudet hoitajat, joilta vaati ammattitaitoa ja paneutumista potilaiden hyvinvointiin. Vaikutus ulottui potilaiden sidosryhmiin: Erään kerran "Paka" oli palauttamassa mielestään parantunutta potilasta kotiinsa, mutta sielläpä sanottiin ettei voida ottaa, kun sänky mahdu. Anna silloin otti tuvasta pois valtavan kaapin – jo alkoi sänky mahtua, ja piironki päätyi sitten puolestaan Toimelaan.

Sodan aikana Anna Pakalén käytännössä johti yli 1000 potilaan sairaalaa sekä lisäksi 27 vuodepaikan sotasairaalaa. Hänen elämäntehtävänään oli potilaiden hyvinvointi ja paraneminen, eikä hän olisi halunnut pitää edes lomaa työstään. Lomamatkoillaan Pakalén osti sairaalalle mm. tauluja ja potilaille lahjoja. Eläkkeelle Pakalén jäi 24 palvelusvuoden jälkeen vuonna 1955 perustettuaan sitä ennen nimeään kantavan rahaston, jonka varoilla sairaalaan hankittiin mm. ryijyjä ja tauluja.

18. Käenlinna

Parturi Ella Stenroosin 1933 rakennuttamassa asuin- ja liiketalossa toimi myös osuuskauppa Ahomaa 1970-luvun alkuun saakka. Stenroosin parturi-kampaamo toimi paikalla yhtäjaksoisesti vuoteen 2005. Nykyinen omistajaperhe asuttaa ja peruskorjaa rakennusta. Alakerrassa toimii käsityöliike, joka myös myy kotiseutukirjallisuutta.

19. Kukkupakka

Kukkupakka oli Litorinameressä saarena muun Kellokosken peittäneessä laajassa sisälahdessa noin 7000 vuotta e.a.a. Myöhemmin kartano käytti mäkeä laitumena. Nykyinen asutus on peräisin pitkälti 1930- ja 1990-luvulta.

Kansalaissodan alkaessa 27.1.1918 Etelä-Suomi jäi pääosin punaisten haltuun. Aluksi olivat Mäntsälä ja Ohkola valkoisilla, joiden hyökkäystä peläten Kellokosken punakaarti asetti etuvartion Kukkupakalle. Mäntsäläläisiä osallistuikin porvoolaisten ja loviisalaisten kanssa heti sodan alussa yritykseen vallata Kerava ja siten katkaista punaisille elintärkeä rautatieyhteys Helsingistä Tampereelle. Uhkarohkea liike epäonnistui ja valkoiset joutuivat pakenemaan Peltingin saaristoon ja edelleen jäätä pitkin Viroon. Osa jäi vangiksi ja surmattiin.

Kellokoskella sen sijaan oli suhteellisen rauhallista johtuen sotaa edeltäneen ajan ratkaisuista. Kartano oli jaettu, joten torpparikapinaan ei ollut aihetta, eivätkä ruukin isännät olleet kohtuuttomia. Suurlakon 1906 aikaan osapuolten välit olivat olleet kireät, muuten yleensä vallitsi yhteiskuntarauha.

Mäntsälän kapina alkoi 28.2.1932, kun Lapuan liikkeen noin 500 paikallista kannattajaa Artturi Vuorimaan yllyttäminä vaativat liian vasemmistomyönteisinä pitämiensä sisäministerin ja maaherran eroa. Sen seurauksena aseistautuneita kapinallisia kokoontui mm. Jyväskylässä, Seinäjoella ja Lahdessa. Presidentti Svinhufvud määräsi armeijan palauttamaan maahan järjestyksen ja sulki Helsinkiin johtavat tiet.

Kapinan etuvartio oli jälleen Kukkupakalla, hallituksen taas Kellokoskentien risteyksen vaiheilla. Presidentti lupasi rivimiehille armahduksen radiopuheessaan 2.3. Sen seurauksena tilanne käytännössä ratkesi muualla paitsi Jyväskylässä ja Mäntsälässä. Kenraali Kurt Matti Walleniuksen johtamat mäntsäläläiset antautuivat vasta sunnuntaina 6.3.1932 ja heidät vietiin Helsingin poliisiin huostaan.

20. Impilinna

Funkistyylinen hoitajattarien asuntolarakennus valmistui 1936, suunnittelija arkkitehti A. Eriksson. Alimpaan kerrokseen tuli kaksi käsityösalia, kerho-huone sekä pienet asunnot konemestarin ja autonkuljettajan perheille. Sisämaalaukset suunnitteli koristemaalari Kauria. Kerhohuoneen aistikkaat verhot valitsi sisustusarkkitehti Birger Hahl, mutta ne eivät kelvanneet ylihoitaja Pakalénille, vaan tämä muutti suunnitelman. Pakalén oli vieläpä tilannut verhot ompeluineen johtokunnan ja taloudenhoitajan tietämättä. Lasku maksettiin lopulta kaluston kunnossapitovaroista. Naimattomien hoitajattarien liepeillä oli tiettävästi jatkuvaa vipinää, mutta ylihoitajattaret kukin vuorollaan pitivät yllä tiukkaa kuria ja järjestystä.

Impilinnakin oli jo purkulistalla, mutta nyttemmin arvorakennus on nyttemmin peruskorjattu asunto- ja päiväkotikäyttöön.

Tontin kulmalla on 50-luvun lopulla kadonneen hevosveistoksen jalusta. Se kuului kartanon ratsumestari Hahnen Chip-hevosien hautamuistomerkkiin, jonka hän antoi pystyttää uskolliselle ystävälleen 1800-luvun puolivälin tienoilla. Nyt jalustalle on tulossa uusi hevosenäpää. Pietarilainen kuvanveistäjä Yanina Antsulevich, joka osallistui Itämerikeskuksen kuvanveistoleiriin 2006 ja toi mukanaan tekemänsä pronssiin valetun hevosenäpääveistoksen. Tulevana syksynä se pystytetään Chip-hevosien jalustalle.

21. Lindebo ja Björkebo

Jokilaakso toimi ruukeissa usein myös sosiaalisena rajana. Kartanon puolelle asettui "parempi väki" työväenkasarmien sijoittuessa omalle puolelleen. Kellokosken viinaprännin panimomestarin asunnoksi 1878 valmistuneessa Lindebossa asuivat 1920-luvulla tehtaan isännöitsijä Olof Carlander, vaimonsa Helmi (os. Laurikainen) ja näiden lapset Marita ja Jarl-Olof. Nämä laajensivat rakennusta toisella kerroksella 1921. Olof kuoli Lindebossa 15.8.1930, hänen hautajaissaatossaan oli mukana käytännöllisesti katsoen koko kylä. Carlanderin suku asui Lindebossa 1960-luvulle saakka.

Björkebon aitat olivat viinaprännin viljavarastona, suuri putki johti viinatehtaaseen. Sen jälkeen siellä asuivat perheineen tehtaan konttoripäällikkö Lauri Järvi ja ylimestari Edward Cedergren. Sodan aikaan Björkebossa toimi synnytyslaitos.

22. Viinapränni

Viinan kotipoltto kiellettiin 1866 lailla, joka salli ainoastaan viranomaisten valvomien viinaprännien toiminnan. Kartanon isäntä Robert Björkenheim sai kuntakokoukselta luvan viinanpolton aloittamiseen 1873. Ensimmäisenä täytenä toimintavuotenaan tehdas tuotti 141.480 litraa raakaviinaa. Nykyisen Pränninkujan varren varastoista vilja vietiin tehtaaseen vaunuilla kiskoja pitkin. Sivutuotteena syntynyt mäski vietiin paikallisille maataloille sikojen ja nautojen rehuksi tai maanparannusaineeksi.

Kellokosken viinapränni siirtyi 1898 Kytäjän Spritehtaan omistukseen. Huippuvuonna 1899 tuotettiin yli 400.000 litraa raakaspiitä, joka vietiin Rajamäelle jalostettavaksi. Sen jälkeen tuotanto laski ja yhteiskuntaakin alkoi rajoittaa viinatehtailua kieltäen sen lopulta kokonaan ensimmäisen maailmansodan sytyttyä 1914. Silloin panimomestari maisteri Anders Lindahl kehitti Pommacin ja ryhtyi valmistamaan sitä. Sokerin säännöstely lopetti kuitenkin pian limonaditehtailun. Sodan jälkeen Pommacin tuotanto siirtyi Ruotsiin. Nykyään sen oikeudet omistaa Hartwall. 1919 alkanut kieltolaki esti viinankeiton ja 1920-luvulla Kellokosken Tehdas oy osti kiinteistön ja kunnosti sen juhlataloksi. Kieltolakia rikottiin yleisesti, joten pirtua sai kohta taas joka kylältä.

23. Juhlatalo

Viinapränni kunnostettiin ruokin kokous- ja juhlatiloiksi vuonna 1928 arkkitehti Carl Lindahlin suunnitelmien mukaan Olof Carlanderin aloitteesta. Lindahlin tunnetuin työ on Helsingin vanha Poli. Juhlatalo toimi koko lähiseudun monipuolisena kulttuurikeskuksena. Elokuva-näytökset alkoivat heti, aluksi niitä säästi pianolla Totti Carlander. Juhlatalolla virisi myös paikkakuntalaisten innokas teatteriharrastus.

Kellokoskelle osuivat monet kiertävät teatteriryhmät sekä viihdeorkesterit Dallapésta alkaen sekä tähtisolstit kuten Tapio Rautavaara ja Laila Kinnunen. Iltamia ja yhteislaulutilaisuuksia järjestettiin. Juhlatalo toimi myös urheiluseurojen tukikohtana ja kisapaikkana. Merkillepantavaa on, että sitä saivat käyttää eri poliittisten suuntien edustajat. Niin suojeluskunta ja lotat kuin työväenyhdistyksen kokoontuivat talon tiloissa, joskaan eivät tiettävästi yhtäaikaan. Säilyneet vieraskirjat vuodesta 1928 alkaen kertovat Kellokosken ja koko Suomen kulttuurielämästä ja sen muutoksesta.

Sotien jälkeen elettiin vielä kaikenlaisen virkistystoiminnan kulta-aikaa kunnes televisio satoi vähitellen ihmiset koteihinsa iltaisin ja kaikkien yhteiset vapaa-ajan riennot jäivät historiaan. Eläkeläisyhdistyksen bingo vetivät vielä tuvan täyteen. Viimeisen elokuvanäytöksen jälkeen keuhkokuumeella 1977 Juhlatalo jäi autioksi ja omistaja Fiskars käytti juhlasalia mm. varastona. Purku-uhka kasvoi 1980-luvulla, mutta Kellokosken asukkaiden

aktiivisuuden ansiosta talo välttyi tuholta. Itämerikeskuksen tulo 1991 mahdollisti kunnostuksen ja nykyisen monipuolisen toiminnan. Vuosina 2001–04 taloa käytettiin Tuusulan kunnan lahjoittaman Taideteollisen korkeakoulun ympäristötaiteen professuurin yhtenä kohdealueena. Kunnalla on talossa vuodessa 52 käyttövuoroa, jotka se jakaa järjestöille. Kellokosken Juhlatalo on myös suosittu pito- ja kokouspaikka tilausravintoloineen.

Rannan saunarakennus valmistui 1961, suunnittelijanaan Suomen virallinen saunaprofessori Heikki Sysimetsä. Tämäkin kohde pääsi välillä huonoon kuntoon ja korjattiin Juhlatalon pelastamisen yhteydessä. Viereissä on talvisin Itämerisäätiön ylläpitämä kaikille avoin avantouintipaikka.

Tietolaatikko Juhlatalon pelastaminen

Tuusulan kaavatoimistossa työskennellyt järvenpääläinen arkkitehtiylioppilas Olli Kumpulainen teki diplomityönään 1980 kunnostussuunnitelman, mutta sitä ei toteutettu. Palveltuaan jonkin aikaa kapakkana talo joutui rakennusfirmalle, joka suunnitteli sen purkamista. Paikalle oli vanhentuneessa 1960-luvun asema-kaavassa merkitty rivitaloalue, joka merkitsi historiallisten arvojen menettämistä. Siihen aikaan kaavoituksesta ei ollut tapana käydä vastaavaa julkista keskustelua kuin nykyään, eivätkä kyläläiset välttämättä hahmottaneet mitä oli tekeillä.

Seppo Fagerström, Ossian von Konow, Vuokko Koski-Lammi ja Antti Vainio kutsuivat 26.11.1982 koko kylän koolle Ruukin koululle ja niin perustettiin kotiseutuyhdistys Me Kellokoskelaiset ry. Ensi töikseen yhdistys teki Juhlatalon suojeluanomuksen, jonka seurauksena kunta hankki tontin haltuunsa maanvaihtokaupalla. Talon kunnostus kuitenkin arvioitiin liian kalliiksi ja se joutui uudestaan hunningolle. Naapurustosta koottu "tätipartio" kiersi öisin vahtimassa, ettei taloa sentään polteta. Lattialla oli joskus nuotion jälkiä, mutta ihmien kaupalla kipsoniittilevyvuoraus ei palanut. MeKe järjesti salissa tanssitkin: rikkinäisiä kaiteita ja lattioita paikattiin tilapäisesti lankuilla ja VPK tietysti soitti. Juhlatalon kohtalo oli kuitenkin edelleen vaakalaudalla.

Sairaalamuseon rakentaja Usko Hujanen tutustutti yllilääkärinä toimineen Ilkka Taipaleen Juhlataloon syksyllä 1989. Sattumoisin samaan aikaan oli vuonna 1907 perustettu Suomen Rauhanliitto etsimässä yhdessä Viron Rahvarinnan kanssa paikkaa Itämerikeskukselle, joka palvelisi kansalaisjärjestöjen ja kansalaisten yhteistoiminta- ja kurssikeskuksena. Tuusulan kunta lahjoitti talon liitolle 1990 sillä ehdolla, että se kunnostetaan seuraavan vuoden loppuun mennessä. Talkoita järjestettiin Alvar Typön johdolla Olli Kumpulaisen suunnitelmien pohjalta. Talkooväkeä tuli runsaasti kylältä ja ympäri Baltian maita niiden uudelleenvapautumisen innostuksessa. Irtaimistoa saatiin lahjoituksina tai puoli-ilmaiseksi. Elokuussa 1991 Juhlatalo talo avattiin toistamiseen juhlaallisesti Totti Carlanderin soittaessa pianoa kuten 63 vuotta aiemminkin.

24. Sculptoretum ja arboretum

Latvialainen Vija Mikane poikansa Oskarsin avustamana veisti 1996 Juhlatalon pihalle Alvar Typön patsaan. Yhdessä Prinsessan muistomerkin sekä Anna Pakalénin ja Totti Carlanderin patsaiden kanssa ne muodostavat Kellokosken sculptoretumin eli veistospuiston rungon. Kokoelma täydentyy vuosittain mm. talossa järjestettävien kuvanveistöpäivien aikaan.

Niinikään vuonna 1996 perustettiin arboretum eli puulajipuisto Itämerikeskuksen ympärille. Puiston loi ja sitä on kehittänyt Erkki Honkanen. Kellokosken arboretum on Suomen Dendrologisen Seuran luettelossa. Sen erikoisuutena ovat puisista rata-pölkkyistä tehdyt järeet rakenteet. Kellokosken nimikkopuu on Pränninpuistoon 1997 istutettu lehtikuusi.

25. Sarjatuotantotalot

As. oy Kellopuiston kolmeportainen lamellikerrostalo valmistui 1970, suunnittelija arkkitehti Martti Taatinen. Rakennus edustaa tehokasta ja taloudellista modernismia, joka pyrkii tekniikan optimointiin. Suuntauksen taustalla oli 1960-luvulla alkanut suuri maaltamuuttoaalto. Sen pakottamana kehittyi valtiovallan suojeluksessa rakentamistapa, jossa sarjatuotantoisten betonielementtien avulla voitiin toteuttaa nopeasti mittaviakin aluerakentamishankkeita kasvukeskusten liepeille. Näissä ns. lähiöissä talojen varustelutaso oli korkea: esim. huoneistokohtaiset kylpyhuoneet ja saunat olivat tavallisille ihmisille jotain aivan uutta. Arkkitehtuuriin ei yleensä panostettu: se perustui kulloinkin saatavilla olleiden elementtien mittasuhteisiin ja talojen sijoittelu puolestaan nostokurjen puomin pituuteen. Luonnonläheisyys toteutui sillä, että talot vietiin metsän keskelle, joskaan maaston muotoja ei aina huomioitu toisin kuin tässä tapauksessa, jossa talo sijoittuu kauniiseen kalliorinteeseen oikeaoppisesti auringon puolelle.

Tien toisella puolella ovat kolme puurakenteista nykyajan sarjatuotantoista valmistaloa. Ne valmistuivat 2004, suunnittelija arkkitehti Nina Näsälä. Tyyllillisesti uusvanhat pientalot istuvat hyvin Kellokosken miljööseen.

26. Kalliroleikkaus

Leikkauksen kivilaji on pienirakeinen graniitti, jossa on vaaleanpunertavaa, karkeampirakeista pegmatiittista graniittia sekä tummia amfiboliittisia sulkeumia. Kiviaines on ollut mukana **svkofennisessä vuorijonopoimutuksessa** noin 1900–1800 miljoonaa vuotta sitten. Parhaimmillaan muutaman kilometrin korkuiset vuoret ovat kadonneet rapautumisen ja jääkausien kuluttamina.

Kivet painuivat vuorijonopoimutuksessa noin kymmenen kilometrin syvyyteen, jossa ne osittain sulivat tuottaen magmakiviä ja seoskiviä eli migmatiitteja. Kivien mineraalikoostumus muuttui vastaamaan syvällä maankuoressa vallineita olosuhteita lämpötilan ollessa noin 750°C. Rakenne on sittemmin hajonnut kalliolohkojen hiertyessä toisiaan vasten pystypintoja pitkin; hiertopinnat ovat nyt tien suunnassa. Erytisesti tummat hiertopinnat tuntuvat kosketettaessa sileiltä ja niitä nimitetäänkin haarniskapinnoiksi.

Leikkauksen korkeimmalla kohdalla ja erityisesti sen vasemmalla puolella on pystyseinämän pinnalla ohuita, valkoisia kvartsijuonia, jotka ovat syntyneet kallioperän synnyn myöhäisissä vaiheissa kallioperän käyttäytyessä jo hauraalla tavalla. Ne ovat syntyneet suoriin kalliorakoihin hyvin kuumista liuoksista. Raon ulkoseinämiin on saostunut kvartsia tiiviiksi valkoiseksi massaksi ja kvartsijuonien keskiosaan on jäänyt onteloita, joihin on kiteytynyt pienenpieniä kvartsikiteitä. Nämä kiteiden muodostamat ontelopinnat näkyvät pystyseinämissä vaaleissa ja harmaissa kohdissa.

27. Kellokosken ensimmäinen rivitalo ja kerrostalo

Kellokosken ensimmäinen rivitalo valmistui 1958 sairaalan perheellisen henkilökunnan asunnoiksi. Samoin valmistui kuusikerroksinen asuinkerrostalo Kalliolinna, jonka ylimpään kerrokseen oli varattu kolme vierashuonetta. Kellarikerrokseen oli sijoitettu sauna, pyykinpesu- ja kuivatushuoneet sekä säilytystiloja. Kerrostalon ja luultavasti rivitalonkin piirsivät arkkitehdit Inkeri ja Erkki Linnasalmi. Ne istuvat maisemaan rauhallisesti muistuttaen arkkitehtuuriltaan kuuluisaa Tapiolaa.

28. Rivieera

Luonnonhiekkarannalle perusti uimarannan sairaala potilaiden ja henkilökunnan virkistykseksi. Kunta lunasti alueen 1980-luvulla. Epävirallinen uimaranta on valvomaton, mutta merkitty kaavaan. Jokiuoman rinteessä kiertää kilometrin mittainen pururata "Toivon taival" Kellokosken aktiivisen puutarhurin Toivo Vakkurin (1906–84) mukaan. Ympäröivän metsän luontoarvoja ei ole kartoitettu.

Perhelän osuuskauppa piti Roinilan metsäpalstasta itsellään pienen rantatontin, jonka luovutti henkilökunnan virkistyskäyttöön. Talkoilla sille pystytettiin sauna, jonka käyttö olikin vilkasta. Myös lentopallokenttä raivattiin metsään. Nykyään kunnan omistama sauna on Lääkäripellon asukasyhdistyksen käytössä.

29. Keravanjoki

Keravanjoki on Uudenmaan toiseksi pisin joki (65 km). Se alkaa Hyvinkään Ridasjärvestä 81,3 m merenpinnan yläpuolelta. Lännempänä virrannut Vantaanjoki vaihtoi noin vuoden 500 vaiheilla Silvolassa uomaansa maan kohoamisen seurauksena liittyen Keravanjokeen nykyisessä Helsingin pitäjän kirkonkylässä. Tärkein luonnonnähtävyys on kanjonin Natura-alue, jonne pääsee Kellokoskelta vaikkapa melomalla. Keravanjoen latvoilla on runsas lehtokasvillisuus ja eläimistö, joukossa harvinaiset kuningaskalastaja ja saukko. Jokeen on istutettu mm. karppeja, toutainta sekä erilaisia lohikalveja ja täpläräpuja.

Keravanjoessa on viisi patoa ja saman verran pohjapatoja. Siihen lasketaan kesäisin Päijänne-tunnelin vettä virtaamaan lisäämiseksi. Joen tilaan vaikutti merkittävästi vesiklosettien tulo Kellokoskelle 1914 alkaen. Sairaalan jätevedenpuhdistamo valmistui 1962. Nykyaikainen vesi- ja viemäriverkosto Kellokoskelle tuli 1970-luvulla. Lopulliselta pilaantumiselta joen pelasti Keski-Uudenmaan kuntien yhteisen meriviemäriin valmistuminen 1979.

Onkikalastus patoaltaasta on sallittu ainoastaan alle 10-vuotiaille ja heillekin vain sillan yläpuolella. Talvisin on suosittua kävellä tai hiihtää jäätä pitkin yläjuoksulle päin. Koirien uimaranta on sillan länsipäässä. Patoaltaan rantojen huvila-asutus on pääosin viime vuosikymmeniltä. Vanhin on opettaja Salmen huvila 1940-luvun puolivälistä.

30. Omenalahti

Omenalahden silta vihittiin käyttöönsä 16.8.1984 ollen edelleenkin Kellokosken pisin silta. Nimensä Omenalahti on saanut sen länsirannan omenatarhasta, johon istutettiin Totti Carlanderin toimeksiannosta 220 omenapuuta. Näin patruuna oli luvannut paikalla asuneelle seppä Olof Ekselille, joka kuului siihen kantajoukkoon joka tuli 1897 Björkbodasta Carlanderien mukana. Kansalaissodan vaikeimpina aikoina Eksel järjesti ruokatoimituksia Helsinkiin siirretyille tehtaan omistajille. Olof Eksel oli arvostettu ammattimies, joka toteutti tehtaan vaativimmat metallityöt ja piti lisäksi omaa pajaa hautausmaan viereisellä tontilla. Seppä Ekselin kaunis talo patoaltaan rannalla jäi autioksi 1990-luvun lopulla ja seurakunta purki sen 2000.

31. Hautausmaa

Vuoden 1784 jälkeen ei Suomessa ole saanut haudata ketään kirkon lattian alle, joten ruukinseurakunnan vainajat haudattiin luultavasti aivan aluksi kirkonmäelle. Hautausmaa kuitenkin ilmeisesti perustettiin heti 1800 ja sitä ylläpiti ruukki. Haudankaivajan toimen perustamisen 1861 jälkeen alettiin noudattaa rivittäistä hautausjärjestystä. Kalmistosta löytyvät tavallisten kellokoskelaisten ohella niin Carlanderit kuin Björkenheimit. Kellokosken viime sotien 21 sankarihautaa ovat omassa osastossaan.

32. Rantapolku

Puistokaistale muodostaa luonnonmukaisen joenvarsilehdon maisemallisesti keskeiselle paikalle ja tarjoaa kävely-yhteyden patoaltaan reunaa pitkin. Alueen luontoarvoja ei ole virallisesti kartoitettu, mutta kasvis-
toon lukeutuu sekä sekä luonnollisia että ns. kulttuurikasveja. Rantaan on istutettu rivi hopeapajuja. Vesirajassa on pajuihin kuuluva kaunis raita. Polun varrelta löytyy pensaistona tuomipihlajaa ja orapihlajia, heinäkasveina mm. metsäkurjenpolvea, keltaista niittyntäkelmää sekä violettiä hiiren- ja metsävirnaa.

Polku kulkee poikki yhdeksän puronotkon, jotka vesi on kuluttanut saviseen rinteeseen.

1. puronotkon vasemmalla puolella oleva "heinä" on lehtotesma. Rinteen männyt ovat noin 100-vuotiaita. Polun molemmin puolin kukkii keskikesällä metsäruusu.

3. notkon kohdalla lähellä vesirajaa kasvaa metsäkaislaa.

4. notkon jälkeen oikealla on metsäapilaa, vasemmalla mataraa.

5. notkon rantapohjukassa kasvaa luhtalitukkaa, oikealla on komea haavikko.

Ennen 6. notkoa on vanhoja omenapuita. Tultaessa tielle kasvaa vastapäätä ojan reunalla pukinpartaa, joka kukkii aamulla sulkien mykerönsä ennen puoltapäivää.

Jos jatketaan rantapolkua on 7. notkon jälkeen oikealla on rinteessä metsäimarretta.

8. notkon pohjukassa on jälleen luhtalitukkaa. Noin 20 metriä notkosta on rannassa Juhlatalon tasalla puutarhakarkulainen vuorikaunokki.

9. notkon jälkeen tullaan uimarannalle.

33. Pistetalo

Arkkitehtitoimisto Iharvaara–Taustin tekemä Tuusulan yleiskaava 1966 pyrki mahdollistamaan voimakkaasti kasvavan asukasmäärän sijoittamisen alueelle. Perusteena olivat väestöennusteet, joiden mukaan Kellokoskellakin piti olla pian 6000 asukasta. Liikenteen laskettiin tarvitsevan Kellokoskella kuusi huoltoasemaa, kehätien jne. Tässä kohtaa kaavassa oli iso rypäs korkeita kerrostaloja, joista ensimmäinen toteutuikin 1972. Suunnitelmaa käytettiin Arkkitehtiliiton opetuskaavana, sillä sitä pidettiin hyvin onnistuneena.

Pian huomattiin, etteivät suunnitelmat ole realistisia. Yksinäiseksi torahampaaksi jääneen tornitalon yläkerroksista on kuitenkin upeat näköalat Kellokosken yli. Sen ympärille valmistui vuonna 1991 pienkerrostaloja mittakaavaa pehmentämään. Siihen aikaan vuorostaan kuviteltiin, että kysyntää löytyisi ikääntyvien ikäluokkien pienasunnoille. Talot ovat kuitenkin olleet ns. normaalitarjonnassa. Nyt vuorostaan palvelutalon viereen keskustakolmioon on tulossa ikääntyneiden asuntoja.

34. Uimaranta

Tälle patoaltaan toiselle luonnonhiekkarannalle perusti ruukki hienon uimalaitoksen. Sen varustukseen kuuluivat laituri ja hienot hyppytornit. Tehdas ajatti rantaan vuosittain lisää hiekkaa ja järjesti uimakouluja, jotka päättyivät uimamaisterien juhlalliseen promootioon. Tämäkin toiminta loppui omistajanvaihdokseen 1963. Nytemmin uimaranta on kunnan hoitama. Vedenpinnan pitäminen normaalia alempana on huonontanut uintimahdollisuuksia monin paikoin patoaltaan reunoilla, joten ainoa virallinen uimaranta on sitäkin tärkeämpi. Vieressä ovat lastentarha ja leikkipuisto. Sen kohdalla oli ennen kartanon höyrysaha, jonka kivijalkaa on vielä jäljellä.

35. Ruukin sauna

Valmistui 1928 korvaamaan vanha väensauna, joka oli joen rannassa Männistön lavan tuntumassa. Viereisessä kurussa on edelleen jäljellä ruukkilaisten vanhoja maakellareita. Toisella puolella on kunnan ylläpitämä matonpesupaikka.

36. Männistön tanssilava

Tanssilava rakennettiin ilmeisesti 1910-luvun lopulla. Kerrotaan, että jo ennen lavan rakentamista viettivät ruukkilaiset juhannusta Männistöllä. Mutterin muotoinen paviljonki valmistui vapaapalokuntalaisten talkoilla kunnan rakennusmestari Martti Tapion suunnitelman mukaan 1953, kioski 1981. VPK on vastannut Männistön toiminnasta näihin päiviin saakka, tärkeimpänä juhlena edelleenkin juhannus kokkoineen. Monia elokuvia on kuvattu Männistön idyllisissä maisemissa. 1970-luvulle saakka VPK piti lavalla suosittu kesäjuhansa, joille osallistui kyläläisten lisäksi naapuripalokuntia pitkin Keski-Uuttamaata.

Vapaapalokunta perustettiin tehtaan yhteyteen 1926. Kipinän tähän antoi tehtaan juhlahuoneiston palon kolme vuotta aikaisemmin. Palokuntaan ilmoittautui heti 46 vapaaehtoista. VPK kunnostautui 1938, kun järvenpääläisen mattotehtaan palon sammutuksessa sikäläisen palokunnan ruisku ei toiminut, mutta kellokoskelaisten moottoriruisku Koebe pelasti tilanteen.

Uusi kunnallinen paloasema valmistui 1969 Omenalahdentien varteen. Nykyään VPK:n hälytysosastossa on noin 20 henkeä, joiden kalustona on neljä ajoneuvoa sekä vene. Hälytyksiä on noin 30–40 vuosittain. Lisäksi toimivat nais- ja nuoriso-osasto sekä erittäin aktiivinen soittokunta. Takavuosina trumpetilla soitettiin kirkon tornista iltasoitto lauantaisin kello 18.

VPK:n soittokunnan toiminta periytyy jo vuodesta 1904, jolloin Carf Fredrik Carlander antoi käyttöön soitin Kellokosken työväenyhdistyksen torviseitsikolle. Vuoden 1918 jälkeen alettiin puhua Tehtaan soittokunnasta ja palokunnan perustamisen jälkeen 1924 siitä tuli VPK:n soittokunta. Juhannuksena 1933 saatiin komeat lakit esiintymisiä varten. Seuraavana kesänä soittokunta marssi Carl Fredrikin hautajaissaaton kärkeä.

Soittokunnan toiminnassa on ollut kaksi pidempää taukoa, mutta vuodesta 1977 se on harjoitellut ja esiintynyt säännöllisesti. Kiireisin päivä on yleensä vappu: silloin on soitettu puolueväriin katsomatta kolmessa eri tilaisuudessa.

37. Rintamamiestalot

Ruukin alueelle tulleet 12 rintamamiestonttia ovat Kellokoskentien varressa, mutta mm. Omenalahdentien varresta löytyy samanlaista talotyyppiä hieman myöhemmin toteutettuna.

Jatkosodan jälkeen 11 % Suomen väestöstä oli ilman asuntoa alueluovutusten vuoksi, merkittävä osa teollisuuden ja energiantuotannon kapasiteetista oli menetetty, ja materiaali-pula oli suuri. Jälleenrakennuskaudella suosittiin siksi puista nk. rintamamiestaloa, jonka pystyi rakentamaan omatoimisesti. Tyyppitaloja on muutamaa versiota, joissa kaikissa savupiippu on keskellä ja neljä huonetta tulisijoinen sen ympärillä. Osa arkkitehtikunnasta piti taloa hirvittävän rumana ja kansan tyylitajua pilaavana. Käytännöllisyydessä ei sen sijaan ole moittimista. Esim. jyrkkä katto mahdollistaa ullakkokerroksen, jonka saattoi vuokrata. Talot sijoitettiin pitkulaisten tonttien kadunpuoleiseen päähän, jotta tilaa jäi hyötypuutarhalle.

Eri vaiheiden jälkeen on taas palattu vanhaan. Omenalahdentien varren uusimmat talot ovat ulkomuodoltaan rintamamiestalon kaltaisia. Uudentyyppistä jokamiestaloa etsittiin myös ideakilpailulla vuonna 2003.

38. Hämeenojantie

Maanomistaja Niilo Hyytiäinen oli kotoisin Muolaasta Karjalan Kannakselta ja sai evakkona viljeltäväkseen maatilaa Kellokoskelta. Kun hän 1960-luvulla antoi kunnan kaavoittaa riviin pellolle pari- ja omakotitaloja, oli niiden ympäristö aluksi varsin autio. Varsinkin yöllä talojen valot näkyivät pimeältä pellolta, siitä kutsumanimi "Hyytiäisen yöjuna". Uudempi asutus on 1980-luvulta.

39. Koulukeskus

Kellokosken ensimmäinen koulu perustettiin ilmeisesti nykyisen seurakuntakeskuksen paikalle 1856, vain kuusi vuotta myöhemmin kuin Nybergin pitäjänkoulu kirkonkylään. Ensimmäinen opettaja oli ruukinsaar-naaja August Saxelin. Ensin kartanon, sitten ruukin ja myöhemmin paltatilallisten ansiosta kouluolot olivat pääosin hyvät ja lukutaito Kellokoskella yleinen jo 1900-luvun alussa.

Kellokosken suomenkielinen kansakoulu valmistui Koivumäkeen 1905, mutta paloi 1942. Vasta 1957 valmistui korvaava keskuskoulu, johon sijoitettiin myös Kellokosken kirjasto ja 1961 aloittanut yksityinen yhteiskoulu. Sen oma koulurakennus valmistui Koulutien toiselle puolelle 1964 ja ensimmäiset ylioppilaat saivat lakkinsa keväällä 1969. Peruskouluun siirryttiin 1976, jolloin yhteiskoulu jakaantui yläasteeksi ja lukioksi. Nykyään Ruukin kouluna tunnettua keskuskoulun rakennusta laajennettiin oppilasmäärän kasvaessa 1997 alkuperäisten piirustusten mukaan ja toistamiseen 2005. Koulun tiloja käyttävät koulun ja hammashuollon lisäksi kansalais- ja musiikkiopisto, kuorot, urheilu- ja liikuntaseurat, seurakunta ja monet muut yhteisöt.

40. Nuorisotalo

Urheilukeskuksen yhteydessä sijaitseva Nuorkka aloitti toimintansa 1970 Kellokosken vanhalla alakansakoululla, joka rakennettiin 1924 ja johon sijoittui aluksi myös ruotsinkielinen koulu.

41. Talkoilla tehty urheilukeskus

Voimistelu- ja urheiluseura Kellokosken Alku rakensi urheilukentän talkoilla 1945–49. Hanketta tuettiin veikkausvoittovaroista 250.000 markalla ja Pellonraivaus oy lainasi suurta puskutraktoria. Tekojäärata valmistui 1996; talkootunteja kertyi silloin 2400 ja kunnan määrärahaa saatiin 1,35 miljoonaa markkaa. Jäähalli seurasi perässä 1999. Nykyään kunnan ylläpitämä urheilukenttä uusittiin 2001.

42. Jokilaaksolehto

Kioskin ja taksiaseman takana on puistokenttä, jolla sijaitsee hyötyjätteen lajittelupiste. Puiston istutuksina on ruusu-, spirea- ja pähkinäpensasta sekä koristehavupuita. Lepohetkeä varten on puistoon sijoitettu pari piknikpöytää penkkeineen.

Puiston ja joen välissä on lehto- ja kosteikkoalue, jossa voi liikkua polkuverkostoa pitkin. Lehdossa on runsas ja monilajinen kasvillisuus. Aluetta hoidetaan niittämällä. Polun ja joenrannan välissä on pitkänomaisia lampareita, jotka kuivalla ajalla kuivuvat melkein kokonaan. Ne ovat alkuperältään joen vanhan uoman jäänteitä.